

EVROPSKA IDEJA I RELIGIJSKI PLURALIZAM

- Kako predlog Ugovora o ustavu EU odgovara na pitanje religijskog nasleđa Evrope -

Na Samitu šefova država i vlada zemalja Evropske unije, održanom u Lakenu u decembru 2001. godine, donesena je odluka da u februaru 2002. godine počne sa radom Konvent. Konvent je bilo telo sastavljeno od 105 članova, kojim je predsedavao bivši francuski predsednik Valeri Žiskar d'Esten (Valery Giscard d'Estaing) i koje je imalo jasan i ograničen mandat. Njegov cilj bio je da kreira predlog ustava Unije koji je trebalo da zameni ugovore u kojima su postavljena načela i principi funkcionisanja EU.

Nakon debate koja je trajala sedamnaest meseci, gospodin Žiskar predstavio je liderima zemalja EU, na Samitu održanom u Solunu juna 2003. godine, nacrt Ugovora o ustavu za Evropu. Najveći broj aktera koji se bave evropskim integracijama bio je radoznao i nestrpljiv da upozna sadržinu onih delova teksta Ugovora koji se odnose na institucionalni rearanžman Evropske unije, na pitanja osnovnih prava i statusa građanstva, te na raspodelu nadležnosti između komunitarnih institucija i država članica. Pažnja evropskog građanstva bila je dobrim delom usmerena i na još jednu značajnu i intrigantnu dilemu: da li predlog Ugovora o evropskom ustavu sadrži bilo kakvu referencu u odnosu na značaj hrišćanskog nasleđa u razvoju evropske ideje.

Ideja Evrope

Na odnos prema različitom i drugačijem kao o pitanju koja se tiče političkog života i njegovog razvoja po prvi put nailazimo u antičkih Grka, koji nam svojim mitovima dočaravaju razmišljanja o različitim pojavama, pa i o tome otkud termin Evropa kao oznaka određenog geografskog područja. Neke vrednosti na kojima pojam Evrope grade Grci u periodu pre Hrista sačuvane su i danas i otud nam je važna povezanost mita i evropske ideje. Ako se držimo mita, a forma mita je priča, onda čitaocu može biti zanimljivo istražiti kako je starim Grcima upravo kroz priču podmetnut naziv Evropa.

Priča kaže da je Evropa bila kći feničanskog kralja Agenora i miljenica vrhovnog boga Zeusa. Evropa se često igrala na obali mora. Jednoga dana, dok je brala cveće, privukla je na sebe Zevsovu pažnju. Otac bogova se strasno zaljubio u Evropu i, da bi joj se približio, preobrazio se u lepog, belog bika, koji je odisao mirisom ruža i šafrana. Devojka je bez straha pristupila lepoj životinji i počela je nežno da je miluje, a zatim se, sa kotaricom cveća u rukama, popela na leđa krotke životinje.

Tada je bik jurnuo u more sa svojim plenom i udaljio se od feničanske obale. U pratnji Posejdona, Amfitrite i Afrodite, kao i Nereida, koje su pevale svatovske pesme, Zevs je preneo Evropu na ostrvo Krit. U Diktejskoj pećini Zevs se pod platanima sjedinio sa svojom miljenicom, koja mu je kasnije rodila tri sina - Minoja, Sarpedona i Radamanta. Da bi ovekovečio ovu ljubav, otac bogova je naredio da kritski platani nikad ne gube svoje lišće i da *deo sveta kome pripada ostrvo Krit* nosi ime njegove miljenice Evrope.

Sadržina ovog mita usmerava nas ka ideji da je nazivom Evropa u doba Antike označavan onaj deo sveta koji su naseljavali Grci, ali ne i varvari. Ime kćeri feničanskog kralja Agenora korišćeno je da napravi jasnu distinkciju između *razboritih Grka* koji su nastojali da svesno i autonomno uredi politički život u svojim zajednicama za razliku od varvara koji su svog gospodara i dalje gledali kao Božjeg izaslanika, i koji zbog božanskog porekla svoje moći ne treba da bude izložen suprotstavljanjima i kritici.

Ali ova priča nam otkriva važnije saznanje. Od trenutka kada je termin Evropa prvi put vezan za određenu teritoriju, za nečiju zemlju, za jasno omeđen prostor bilo je jasno da se njime povezuju različite tradicije i vrednosti. Simboličko sjedinjavanje feničanske princeze, po kojoj će evropski kontinent dobiti ime, i vrhovnog boga u Grka zauvek je determinisalo evropsku heteroglosiju. Još tada je Evropa svoje granice ostavila otvorene za uticaje sa istoka kao što je odlučno gradila i svoje autentične vrednosti.

U samim začecima, Evropa je činila onaj deo sveta koji se od ostatka razlikovao civilizovanošću njenoga stanovništva, velikim dometima u različitim naučnim disciplinama, te posebnim stilom života koji je omogućio da evropocentrizam postane dominantna u političkim razmišljanjima u epohama koje su usledile.

Dosledno poštovanje sadržine mitske priče otkriva nam polje koje skriva simboličku ravan razvoja evropskog duha i ideje Evrope, no valjano bavljenje određenim pitanjem podrazumeva korišćenje realnijih i ukoliko je moguće faktografskih elemenata. Oni nas, kada se tiče korena imena Evropa upućuju na to da se ona razvijala u odnosu na drugi entitet, mnogo veći i bogatiji. Azijski kontinent je predstavljao prostor u odnosu na koji je Evropa gradila svoj identitet, a koji je u svome okrilju negovao civilizacije naspram kojih je Evropa predstavljala običnu periferiju. Otud ne čudi što autentični koren svoga imena Evropa pozajmljuje upravo od drugih, od Arapa čiji termin *ereb* označava zemlju zalazećeg Sunca, a zapravo samo zapadni deo evroazijske kopnene mase.

Ovaj izvor otkriva nam da ideja Evrope svoje ishodiše nalazi u vremenu u kojem se Evropa ogledala u drugom, većem, snažnijem. Ona je u odrazu svoga

uzora uspevala da vidi pogreške i nedostatke izvornog lika i insistiranjem na različitostima uspeła sebe da učini drugačijom i plodnijom.

Evropa se razvijala i rasla, prihvatala nove teritorije i drugačije narode, sve dok taj pohod nije bio limitiran prirodnim limesom: morima na severu, zapadu i jugu, te planinom Ural na istoku. Pravni sistem Rimske imperije omogućio je da evropski kontinent bude integrisan jedinstvenim sklopom pravnih normi kojim se upravljalo iz jednog centra. Nestankom imperije nestaje i ideja o jedinstvenom političkom prostoru. Ona zamire sve do pojave Franaka koji koristeći se i silom nastoje učiniti da evropski narodi budu vođeni jednom idejom i jednim vladarom. Upravo u tom periodu prepoznajemo rađanje ideje Evrope kao sasvim artikulisane i prepoznatljive. Iz nje će kasniji autori crpiti nadahnuće za razmišljanja o njenom razvoju.

Tako nam Viljem Pen (William Penn) krajem XVII veka nudi ideje koje podupiru tezu o sadašnjem i budućem miru u Evropi. Razmišljanja o miru krasila su sve kasnije rasprave o razvoju evropskog kontinenta budući da je on obuhvatao toliko različite načine življenja da su razlike nekada postajale nepomirljive, a nepomirljivosti su vodile ka sukobu. Svedočanstva koja upućuju na mir kao bazičnu kategoriju kojom se bave autori govore da su periodi mira zapravo bili kratki. Opat od Sen-Pjera (Abbé de Saint Pierr) početkom XVIII veka piše o trajnom miru među evropskim narodima, a Kant se nakon toga bavi pretpostavkama za stvaranje večnog mira.

Između dva rata idejom Evrope naročito se bavio austrijski grof Kudenhov Kalergi (Coudenhove - Kalergi) koji je osnovao Panevropski pokret, čija je misija bila stvaranje evropske države u kojoj će formula IN PLURIBUS UNUM, već iskorišćena u američkom eksperimentu, biti realizovana i u Evropi. Mimo Kudenhov-Kalergija, tadašnji državnici, Brijan i Štrezeman, predlagali su formiranje evropske federacije, ali su ih događaji nenaklonjeni integrisanju evropskog kontinenta omeli u pokušaju da realizuju plan. Početkom četrdesetih godina prošlog veka dešavala se najveća svetska nesreća ikada zabeležena - Drugi svetski rat. Njegove posledice bile su katastrofalne. Evropski gradovi bili su razoreni, ekonomija uništena, ljudi su umirali od gladi, život je tekao u znaku opšteg beznađa.

Period nakon okončanja rata nije nosio bilo kakav optimizam. U proleće 1950. godine činilo se da se Evropa nalazi na svom istorijskom zalasku. Jedan rat zamenjen je drugim. Sa početkom Hladnog rata, opasnost od sukoba istočnog i zapadnog dela kontinenta nadvila se nad Evropom. Pet godina nakon završetka Drugog svetskog rata, bivši neprijatelji su još uvek bili daleko od pomirenja.

Šta se moglo učiniti da se izbegne ponavljanje grešaka iz prošlosti i da se stvore uslovi za trajan mir među dojučerašnjim neprijateljima? Srž problema

bio je odnos Nemačke i Francuske. Trebalo je stvoriti kariku koja bi povezala dve zemlje, ali kariku koja bi okupila i sve ostale slobodne zemlje Evrope, stvarajući tako zajednicu koja bi u Evropi očuvala mir. Žan Mone je bio taj koji je, svojim jedinstvenim pregovaračkim umećem, predložio ministru spoljnih poslova Francuske, Robertu Šumanu, i kancelaru Njemačke, Konradu Adenaueru, stvaranje zajednice u oblasti eksploatacije uglja i čelika. Ta zajednica bi bila zasnovana na zajedničkom interesu, a nalazila bi se pod kontrolom nezavisne vlasti. Predlog je zvanično iznela Francuska, 9. maja 1950. godine, a toplo su ga prihvatile Nemačka, Italija, Holandija, Belgija i Luksemburg.

Ugovor kojim se osniva prva Evropska zajednica, Evropska zajednica za uglj i čelik (ECSC), potpisan je aprila 1951. godine u Rimu. Ovim ugovorom su otvorena vrata budućim dostignućima u integraciji Evrope. Napredak koji je usledio u potonjim godinama doveo je do stvaranja Evropske unije kakvu poznajemo danas.

Evropsko zajedništvo se na početku 21. veka suočilo sa novom dilemom. Ova dilema tiče se dubine integracije koju Evropa može da podnese. Time je pitanje sudbine harmoničnog evropskog poja vezano za obim i sadržinu vrednosti koje evropska društva zaista dele. Ugovorom o ustavu trebalo je da budu artikulisane i vrednosti i identitet Evropljana.

Vrednosti

Rasprava o budućnosti Evrope podrazumeva i razgovor o vrednostima i idejama na kojima treba da se temelji projekat stvaranja jedinstvenog evropskog ekonomskog, političkog, pravnog, kulturnog i obrazovnog prostora. Debata o vrednostima koje su utkane u proces evropskih integracija naročito je intenzivirana početkom 2003. godine kada je vrhovni poglavar Katoličke crkve Papa Jovan Pavle II saopštio da Evropa počiva na zajedničkim hrišćanskim korenima, koji su prožimali razvoj evropskog kontinenta do danas. Budući da ideje hrišćanstva jesu na određeni način gradile Evropu, to je Katolička crkva zahtevala od Konventa da u tekstu prvog ustava EU bude prepoznato zajedničko hrišćansko nasleđe Evrope.

Pored zahteva za prepoznavanjem značaja hrišćanskog nasleđa, Papa je predložio da crkvama i inim religijskim telima bude priznat društveni status i da se njihove aktivnosti ne percipiraju samo u smislu ličnih afiniteta vernika.

Predlog Crkve suštinski je sadržao tri ključna zahteva:

1. Tekst budućeg ustava trebalo bi da sadrži jasnu referencu na religiju tj. na formalno prepoznavanje karaktera religijskog uticaja na razvoj Evrope koji bi utemeljio i formalne linije komunikacije i dijaloga između crkava i Unije. Evropska unija bi, dakle, trebalo da u svom konstitutivnom aktu prepozna ulogu crkava i značaj religijskih uverenja u daljem razvoju EU;
2. Najbolji način da hrišćansko nasleđe dobije mesto u ustavu jeste direktna referenca na Boga koja bi stajala u preambuli teksta. Argumentacija Katoličke crkve u ovom stavu sledi sadržinu Deklaracije iz Lakena koja ohrabruje sve aktere da se uključe u konstitutivnu debatu;
3. Treći zahtev može biti definisan i kao vrsta anti-teze budući da se odnosi na želju Crkve ne da učestvuje u stvaranju teokratije, već da doprinese stvaranju javnog prostora za dijalog među crkvama unutar Evropske unije. Drugim rečima, ideja Crkve nije da stvara društvo verujućih ili religijsku zajednicu, nego da se javno polje otvori i za verujuće

Tako definisani zahtevi Katoličke crkve različito su tumačeni u državama članicama. Dok je Francuska odbijala ideju o specifikovanju vrednosti bilo koje religijske zajednice u tekstu ustava smatrajući da religijska pitanja treba da budu odvojena od državnih i političkih, nekoliko zemalja poput Španije, Italije i Poljske podržalo je inicijativu Pape.

Debatu o vrednostima koje treba da budu unesene u tekst ustava obogatila je i Grčka pravoslavna crkva, koja je zahtevala da ustav EU svojom sadržinom pokaže poštovanje prema zajedničkoj svesti evropskih naroda o njihovim hrišćanskim korenima i uticaju koje su ideje hrišćanstva imale na razvoj kontinenta.

Mimo Vatikana i Grčke pravoslavne crkve, lobi grupu za unošenje hrišćanskih vrednosti u tekst ustava stvorile su i partije desnog centra u Portugaliji, Španiji, Italiji i u Poljskoj, koje su nastojale da pritiskom na svoje vlade ostvare uticaj i na članove Konventa koji su bili zaduženi da kreiraju ustav EU.

Istovremeno sa zahtevima koji su dolazili od predstavnika Katoličke i Grčke pravoslavne crkve, te od lidera partija desnog centra, javili su se i glasovi oštrog protivljenja ovoj ideji. Ključna linija argumentacije oponenata upućivala je na tri važne stvari:

- Evropska unije niti u jednom periodu svog razvoja nije sebe artikulirala kao religijski projekat. Šta više njeni ciljevi su se uvek odnosili na sekularno. Svako pozivanje na religijske temelje značilo bi osporavanje

uticaja i važnosti drugih religijskih zajednica u Evropi, što bi predstavljalo kontrast cilejvima definisanim u bazičnim ugovorima EU;

- Veliki broj evropskih država ima unutar svojih granica manjinske grupe koje su se razvijale po izvanhrišćanskom kulturološkom obrascu. Budući da su pripadnici ovih partikularnih grupa stekli pravo građanstva unutar političkih zajednica čiji su deo, to hrišćanski veo nove Evrope može biti suprotstavljen njihovom doživljaju Evrope i prava koje kao njeni građani uživaju;
- Velika muslimanska država Turska nalazi se u čekaonici pred evropskim vratima iako nije izvesno da će ova država stolicu u komunitarnim telima Evropske unije. Pored Turske, Bosna i Hercegovina i Albanija su države za koje se očekuje da će u bliskoj budućnosti podneti kandidaturu za članstvo;
- Evropski ustav treba da ponudi najširi mogući okvir za identifikovanje građanstva sa idejom Evrope iz čega sledi jasna poruka o pripadanju Evropi. Za veliki broj građana Evrope, ova vrsta identifikovanja postala bi problematična kada bi se pred njih postavio zahtev za identifikacijom i sa religijskim sadržajem, odnosno onim delovima teksta ustava koji se odnose na Boga i religiju.

Ako prihvatimo kao fakt postojanje manjinskih identiteta u Evropi, koji hrišćanstvo ne prepoznaju kao dominantni i najznačajniji kulturni i vrednosni milje, onda se možemo zapitati kako je moguće pomiriti sve raznolikosti kojima Evropa obiluje. Ako govorimo o konkretnom slučaju, pitanje glasi: kako pomiriti zahtev za unošenje hrišćanskih vrednosti u ustav EU i fakt da Evropa svoj razvoj ne duguje isključivo hrišćanskoj tradiciji razvoja političke i kulturne misli, već raznolikosti iskustava koje nam dolaze iz različitih religija. Ključni problem sa kojim se suočavamo glasi: KAKO DEFINIŠEMO EVROPU?

Identitet

Tekst evropskog ustava, koji su 29. oktobra 2004. godine u Rimu potpisali šefovi država i vlada zemalja članica EU, a koji ipak nije usvojen, sadrži odredbu koja naglašava «kulturno, religijsko i humanističko nasleđe Evrope». Evropa je, dakle, preko svojih odabranih predstavnika u političkom polju, odlučila da izostavi pominjanje hrišćanskog nasleđa i hrišćanskih vrednosti u svoj *constitutio*.

Taj fakt zadržava nas u polju istraživanja evropskog identiteta. Identitet se uvek gradi u odnosu na drugost. Evropsku drugost nekada je predstavljala

Azija, danas su to Sjedinjene Američke Države; no pitanje iz naslova ovog teksta upućuje nas na to da li Evropa unutar sebe poseduje drugosti koje su nepomirljive i koje je čine nesposobnom da izgradi sebe kao autentičan, nezavisan i jedinstven entitet.

Pored etničkog nasleđa, kulture i istorije, religija čini značajan deo identiteta. Odluka vladajućih elita da Evropu ne obaviju samo hrišćanskim značenjem, govori o njihovom razumevanju diversifikovanosti evropskog društva i mnoštvom nivoa opštenja koja postoje među pripadnicima različitih grupa. Umetanje hrišćanskog nasleđa u ustav nameće nam pitanje na koji način bi se u tom slučaju osećali nehrišćani. Formula *jedinstvo u različitostima*, koja ključno determiniše EU prikrivala bi tada jednu vrstu diskriminacije svih koji nemaju osećaj pripadnosti hrišćanskoj tradiciji. U tom slučaju Evropljani bi počeli da žive u simulakrumu, koji bi zasenio rezultate i postignuća učene i napredne Evrope.

Sa druge strane, ustavna referenca na značaj religije ne bi Evropu očuvala, već bi doprinela njenoj podeli. Zvanično prepoznavanje značajne uloge religije u političkom životu nove Evrope usmerila bi nas na periode velikih sukoba i razdeljenosti koji bi predstavljali najjače limite u daljem razvoju Evrope.

Najbolji način da religijski sadržaj bude uključen u tekst ustava jeste navođenje prava svakog građanina EU da slobodno uživa u ličnim pravima i slobodama, uključujući i slobodno ispoljavanje religijskih i inih uverenja i osećaja. Navedena formulacija ostavlja dovoljno prostora celokupnom evropskom građanstvu da neometano upravlja sopstvenim identitetom unutar evropskog okvira.

Iako ustav ne predstavlja filozofski dokument, on na određeni način uvek odgovara i na pitanje identiteta. Pitanje identiteta sadrži pokušaj odgovora na pitanje: KO SMO MI? U tekstu ustava Evrope čitamo da smo mi građani Evrope, koja počiva na zaostavštini svih religijskih zajednica koje čine Evropu. Takav odgovor na pitanje KO SMO MI saopštava nam da među Evropljanima postoji jasna spoznaja da je identitet promenljiva kategorija, da on nije uvek isti. Najznačajnija osobina nas samih treba da bude razumevanje složenosti ideje Evrope i otvorenost ka drugima, a nova Evropa tekstom prvog ustava ostavlja prostor svojim građanima za neophodno prilagođavanje novom. Veerovatno je to osobenost Evrope kojom se izgrađuje u odnosu na druge i tako neguje sopstveni identitet.

Vladimir Pavićević